

कृषि तालिम पाठ्यक्रम

Agriculture Training Curriculum

प्रदेश सरकार
लुम्बिनी प्रदेश
कृषि, खाद्य प्रविधि तथा भूमि न्यवस्था मंत्रालय
कृषि विकास निर्देशनालय

कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र

खजुरा, बाँके
असार २०७६

प्राक्थान

कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्रको क्षेत्रगत अधिकार अनुसार मुख्य कार्यगत जिम्मेवारीमा कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धनमा सहयोग र तालिम सन्चालन रहेका छन् । व्यवसाय प्रवर्द्धनमा विभिन्न अनुदान सहयोग तथा बहस पैरविका कार्यक्रम सन्चालन भैरहेका छन् भने तालिम अन्तर्गत कृषक तथा कर्मचारी स्तरका तालिम सन्चालन भैरहेका छन् ।

सामाजिक पूजी विकासका लागि तालिम एक महत्वपूर्ण माध्यम हो । तालिमका माध्यमबाट व्यक्तिको ज्ञान, सिप र क्षमता अभिवृद्धि हुन्छ भने कार्य सम्पादनमा समेत ताजगी ल्याउँछ । नयाँ प्रविधिको प्रचार तथा प्रसारका लागि समेत तालिम एक सशक्त माध्यम हो । तालिम मार्फत व्यक्तिमा सकारात्मक सोचका साथै नविनतम प्राविधिक ज्ञानको पनि विकास गर्न सकिन्छ । तालिम सन्चालनका लागी आवश्यक पाठ्यक्रम निर्माणका लागि पाठ्यक्रम गोष्ठिको आयोजना गरी विषय विज्ञ, जिल्ला स्थित कार्यालयका प्रमुख तथा प्रतिनिधि लगायत अन्य सरोकारवालाको उपस्थितिमा पाठ्यक्रम निर्माण गरिदै आएको छ । आ.व. २०७८/७९ मा पनि स्विकृत वार्षिक कार्यक्रम अनुसार सन्चालन हुने सम्पूर्ण तालिमको पाठ्यक्रमहरु पाठ्यक्रम गोष्ठिका माध्यमबाट निर्माण गरिएको थियो भने कुनै-कुनै पाठ्यक्रमलाई थप परिमार्जन पनि गरिएको थियो । यस वर्षमा सन्चालन भएका सम्पूर्ण तालिमको पाठ्यक्रमलाई समेटेर यस पुस्तकलाई प्रकाशन योग्य बनाउन भूमिका खेल्ने कृषि प्रसार अधिकृत **अनिश श्रेष्ठ** लाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । यस्तै पुस्तक प्रकाशनमा सहयोग गर्ने प्राविधिक अधिकृत **खडक बहादुर बस्नेत** र **राधिका पौडेल**, प्रशासन प्रमुख **राजेश कुमार गुप्ता** र लेखा प्रमुख **जयमल तिरुवा** लाई पनि धन्यवाद दिँदै आगामी वर्षको पाठ्यक्रम निर्माणमा पाठकहरुबाट थप सल्लाह सुझावको अपेक्षा राख्दछु ।

विवेक पन्त

नि प्रमुख

विषय सूची

क्र.सं.	शिर्षक	पृष्ठ संख्या
१.	फलफूल विरुवा प्रसारण प्रविधि विषयक तालिम	१
२.	उष्ण हावापानीका उदीयमान च्याउहरुको उत्पादन प्रविधि विषयक तालिम	२
३.	व्यावसायिक केरा खेति प्रविधि विषयक तालिम	३
४.	गुणस्तरीय बिउ उत्पादन विषयक तालिम	४
५.	च्याउ बीउ उत्पादन प्रविधि विषयक तालिम	५
६.	कार्यालय संचालन सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि तालिम	६
७.	व्यावसायिक मौरी पालन प्रविधि विषयक तालिम	७
८.	संरक्षित संरचनामा तरकारी खेती विषयक तालिम	८
९.	सेवाकालिन तालिम (Personel In-Service Training)	९-१४
१०.	सेवाकालिन तालिम (Personel In-Service Training)	१५-२०
११.	व्यावसायिक च्याउ खेति प्रविधि विषयक तालिम	२१
१२.	व्यावसायिक अमिलोजात फलफूल खेति तथा बगैचा व्यवस्थापन प्रविधि विषयक तालिम	२२
१३.	व्यावसायिक मौरी पालन प्रविधि विषयक तालिम	२३
१४.	व्यावसायिक तरकारी खेति प्रविधि विषयक तालिम	२४
१५.	कृषि यन्त्र मर्मत तथा व्यवस्थापन विषयक तालिम	२५
१६.	व्यावसायिक फलफूल खेति तथा बगैचा व्यवस्थापन प्रविधि विषयक तालिम	२६
१७.	व्यावसायिक मसला बाली खेति प्रविधि विषयक तालिम	२७
१८.	हरित स्वयम्सेवकका लागि प्रशिक्षक प्रशिक्षण तालिम	२८-२९
१९.	युवाहरुमा उद्यमशिलता विकास विषयक तालिम	३०
२०.	उष्ण हावापानीका फलफूल खेती विषयक तालिम	३१
२१.	खाद्यान्न बाली खेति प्रविधि विषयक तालिम	३२
२२.	प्राङ्गारिक खेति प्रविधि विषयक तालिम	३३
२३.	पुष्प बगैचा स्थापना तथा पार्क व्यवस्थापन विषयक तालिम	३४
२४.	पुष्प बगैचा व्यवस्थापन विषयक तालिम	३५

**कर्मचारी तालिम
पाठ्यक्रम**

फलफूल विरुवा प्रसारण प्रविधि विषयक तालिम

तालिम अवधि : ६ दिन
सहभागी संख्या : २०-२५ जना

जम्मा कक्षा संख्या : २४ वटा
लक्षित सहभागी : सहायकस्तर कृषि प्राविधिक

तालिमको उद्देश्यहरु

- फलफूल विरुवा उत्पादनको अवस्था तथा कानुनी व्यवस्था सम्बन्धी जानकारी दिने ।
- विरुवा प्रसारणका विभिन्न पद्धति सम्बन्धी सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक ज्ञान तथा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
- फलफूल विरुवा प्रसारण सम्बन्धी विरुवा बर्द्धक रसायनहरुको परिचय दिने ।
- फलफूल नर्सरी व्यवस्थापन सम्बन्धी जानकारी दिने ।

क्र.स.	विषयवस्तु	सहजीकरण पद्धति	
		सैदान्तिक	व्यावहारिक
१	नेपालमा बेर्ना उत्पादन तथा वितरणको हालको अवस्था, प्रक्रिया र कानुनी व्यवस्था	√	
२	फलफूल नर्सरीको स्थान छनौट, व्यवस्थापन तथा आवश्यक पूर्वाधारहरु	√	
३	विरुवा प्रसारण प्रविधि सम्बन्धी परिचयात्मक जानकारी	√	
४	फलफूल विरुवा प्रसारणका लागि माउबोट तथा सायन छनौट तथा व्यवस्थापन	√	
५	ग्राफिटिङ तथा बडिङ विधिबाट फलफूल विरुवा प्रसारण	√	
६	ग्राफिटिङ विधिबाट विरुवा प्रसारण		√
७	बडिङ विधिबाट फलफूल विरुवा प्रसारण		√
८	कटिङ विधिबाट फलफूल विरुवा प्रसारण	√	√
९	लेयरिङ विधिबाट फलफूल विरुवा प्रसारण	√	√
१०	टिस्यु कल्चर प्रविधिबाट विरुवा प्रसारण	√	
११	सुन्तालाजात फलफूलमा प्रसारण	√	√
१२	Top Working विधिको परिचय, महत्व र प्रयोग	√	√
१३	अवलोकन भ्रमण		√

उष्ण हावापानीका उदीयमान च्याउहरूको उत्पादन प्रविधि विषयक तालिम

तालिम अवधि : ६ दिन
सहभागी संख्या : २०-२५ जना

जम्मा कक्षा संख्या : २४ वटा
लक्षित सहभागी : सहायकस्तर कृषि प्राविधिक

तालिमको उद्देश्यहरु

- उष्ण हावापानीका च्याउ खेतिको महत्व तथा आर्थिक पक्षबारे जानकारी दिने ।
- उष्ण हावापानीका विभिन्न प्रकारका च्याउ खेति प्रविधि सम्बन्धी सिप तथा ज्ञान दिने ।
- च्याउमा लाग्ने विभिन्न प्रकारका रोग किरा पहिचान र व्यवस्थापनको क्षमता विकास गराउने ।
- उष्ण हावापानीका च्याउको बजारीकरण सम्बन्धी जानकारी दिने ।

क्र.स.	विषयवस्तु	सहजीकरण पद्धति	
		सैदान्तिक	व्यावहारिक
१	च्याउको परिचय, प्रकार र महत्व	√	
२	च्याउ खेतीमा गुणस्तरीय बीउको महत्व तथा बीउ भण्डारण	√	
३	दुधे च्याउ खेतीको परिचय, महत्व, प्रविधि, सम्भावना र चुनौती	√	
४	दुधे च्याउका लागि आवश्यक सामग्री र तिनको व्यवस्थापन	√	√
५	दुधे च्याउको बीउ रोप्ने र डल्ला तयार गर्ने	√	√
६	दुधे च्याउमा केसिङ्ग सामग्री तयारी तथा प्रयोग	√	√
७	गोब्रे च्याउ खेतीको परिचय, महत्व, प्रविधि, सम्भावना र चुनौती	√	
८	गोब्रे च्याउका लागि आवश्यक सामग्री र तिनको महत्व	√	√
९	गोब्रे च्याउ खेतीका लागि कम्पोष्ट तयार गर्ने विधि	√	√
१०	गोब्रे च्याउको बीउ रोप्ने र ब्याड बनाउने प्रविधि	√	√
११	गोब्रे च्याउमा केसिङ्ग सामग्री तयारी तथा प्रयोग	√	√
१२	च्याउका रोग किरा पहिचान तथा व्यवस्थापन	√	√
१३	च्याउको टिपाई, भण्डारण र बजारीकरण	√	√
१४	अवलोकन भ्रमण		√

व्यावसायिक केरा खेति प्रविधि विषयक तालिम

तालिम अवधि : ६ दिन

जम्मा कक्षा संख्या : २४ वटा

सहभागी संख्या : २०-२५ जना

लक्षित सहभागी : सहायकस्तर कृषि प्राविधिक

तालिमको उद्देश्यहरु

- केरा बालीको महत्व तथा बजारको अवस्था बारे जानकारी गराउन ।
- केरा उत्पादन सम्बन्धी प्राविधिक तथा नविनतम ज्ञानको जानकारी दिन ।
- केराको उत्पादनोपरान्तका गतिविधिहरु बारे जानकारी दिन ।
- केरा बालीको विविधिकरणबारे जानकारी दिन ।
- केराको उन्मोचित जात तथा जातीय विशेषताको जानकारी दिन ।

क्र.स.	विषयवस्तु	सहजीकरण पद्धति	
		सैदान्तिक	व्यावहारिक
१	केराको परिचय, महत्व, सम्भावना तथा माग आपूर्तिको अवस्था	√	
२	केरा खेतीका लागि उपयुक्त हावापानी, माटो, रोप्ने समय, जमिन छनौट तथा जग्गा तयारी	√	
३	केराका विभिन्न जात तथा जातीय विशेषता	√	√
४	केरा खेतीको रोग तथा कीरा व्यवस्थापन	√	√
५	केरा प्रसारणका विभिन्न तरिकाहरु (tissue culture सहित) तथा नर्सरी व्यवस्थापन	√	√
६	केरा खेतीका लागि जमिनको तयारी, रेखाङ्कन तथा खाडल तयारी र केरा रोपण विधि	√	√
७	केरा बजार व्यवस्थापन	√	
८	केरा खेतीमा अन्तरबाली व्यवस्थापन तथा माटोको गुणस्तर सुधार	√	
९	केरा बगैँचा व्यवस्थापन	√	
१०	केरा खेतीमा एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन/खाद्यतत्वको कमीका लक्षण तथा व्यवस्थापन	√	√
११	Post Harvest Technology of Banana	√	√
१२	केराको उत्पादन विविधिकरण	√	
१३	केरा खेतीमा सिंचाई व्यवस्थापन	√	
१४	अवलोकन भ्रमण		√

गुणस्तरीय बीउ उत्पादन विषयक तालिम

तालिम अवधि : ६ दिन
सहभागी संख्या : २०-२५ जना

जम्मा कक्षा संख्या : २४ वटा
लक्षित सहभागी : सहायकस्तर कृषि प्राविधिक

तालिमको उद्देश्यहरु

- बीउ उत्पादनको महत्व तथा बजारको अवस्था बारे जानकारी गराउन ।
- बीउ उत्पादन सम्बन्धी प्राविधिक ज्ञान बारे जानकारी दिन ।
- खडा बाली निरीक्षणका तरिका बारे जानकारी दिन ।
- बीउ उत्पादनमा गुणस्तर नियन्त्रण बारे जानकारी दिन ।
- विभिन्न बालीका उन्मोचित जात तथा जातीय विशेषताको जानकारी दिन ।

क्र.स.	विषयवस्तु	सहजीकरण पद्धति	
		सैदान्तिक	व्यावहारिक
१	बीउ उत्पादन परिचय (बीउको महत्व, गुणस्तर र आर्थिक सम्बन्ध)	√	
२	बीउ बजारिकरण तथा नेपालमा बीउ बजारको अवस्था	√	
३	विभिन्न बालीको बीउ उत्पादनका निषेधित झार तथा रोगकिरा	√	
४	विभिन्न तरकारी तथा खाद्यान्न बालीको पृथकता दुरी	√	
५	बीउ बिजन सम्बन्धी नीतिगत व्यवस्था	√	
६	बीउ व्यवसायि दर्ता तथा अनुगमन	√	
७	बीउ बिजन उत्पादनमा गुणस्तर नियन्त्रण सम्बन्धी व्यवस्था	√	
८	Seed sampling and lot processing	√	√
९	विभिन्न बालीका जातका जातीय विशेषता रगिड गर्ने समय र तालिका	√	√
१०	खडा बाली निरीक्षण तरिका	√	
११	बीउसँग सम्बन्धीत प्रयोगशाला परिक्षण, मापदण्ड तथा परिक्षण प्रतिवेदन	√	√
१२	नयाँ जात उन्मोचन प्रक्रिया	√	
१३	बीउ उत्पादनोपरान्त गतिविधिहरु तथा बीउ भण्डारण र सुरक्षाका उपायहरु	√	
१४	बीउ कम्पनी तथा प्रयोगशालाको अवलोकन तथा खडा बाली निरीक्षण		√

च्याउ बीउ उत्पादन उत्पादन प्रविधि विषयक तालिम

तालिम अवधि : ६ दिन
सहभागी संख्या : २०-२५ जना

जम्मा कक्षा संख्या : २४ वटा
लक्षित सहभागी : सहायकस्तर कृषि प्राविधिक

तालिमको उद्देश्यहरु

- गुणस्तरीय च्याउ बीउको महत्व र त्यसमा हुनु पर्ने गुणहरु बारे जानकारी दिने ।
- च्याउ बीउ उत्पादनका लागि आवश्यक सामग्री र तिनको प्रयोग बारे जानकारी दिने ।
- च्याउ बीउ उत्पादन प्रविधि र त्यसमा आउने समस्याहरु बारे जानकारी दिने ।
- च्याउ बीउ भण्डारण र त्यसको बजारीकरण सम्बन्धी जानकारी दिने ।

क्र.स.	विषयवस्तु	सहजीकरण पद्धति	
		सैदान्तिक	व्यावहारिक
१	च्याउको वानस्पतिक परिचय र जीवन चक्र	√	
२	च्याउ खेतीमा गुणस्तरीय बीउको महत्व तथा गुणस्तरीय बीउका विशेषताहरु	√	
३	च्याउको बीउ बनाउने प्रयोगशालाका लागि आवश्यक सामग्रीहरु र तिनको प्रयोग	√	√
४	मिडिया तयार गर्ने प्रविधि	√	√
५	शुद्ध कल्चर तयारी प्रविधि	√	√
६	च्याउ विजन उत्पादन सव्स्ट्रेट तयारी प्रविधि	√	√
७	मातृ/मास्टर स्पन्को तयारी प्रविधि	√	√
८	प्लान्टिङ्ग स्पन्को तयारी प्रविधि	√	√
९	च्याउ विजन उत्पादनका समस्याहरु र तिनको व्यवस्थापन	√	√
१०	च्याउ विजन भण्डारण प्रविधि	√	√
११	च्याउ विजन बजारीकरण	√	
१४	अवलोकन भ्रमण		√

कार्यालय संचालन सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि तालिम

तालिम अवधि : ६ दिन
सहभागी संख्या : २०-२५ जना

जम्मा कक्षा संख्या : २४ वटा
लक्षित सहभागी : सहायकस्तर कृषि प्राविधिक

तालिमको उद्देश्यहरु

- कार्यालय संचालनका क्रममा आवश्यक अभिलेख व्यवस्थापन, कार्यालयमा द्वन्द व्यवस्थापन, दर्ता, चलानी, बैठक संचालन, टिप्पणी लेखन जस्ता विषयमा ज्ञान दिने।
- सार्वजनिक खरिदसँग सम्बन्धित ऐन, नियम तथा व्यवस्थाहरु बारे क्षमता विकास गर्ने।
- योजना तर्जुमा, प्रस्तावना लेखन तथा व्यावसायिक योजना तर्जुमा गर्ने क्षमता विकास गर्ने।
- सूचनाको हक तथा सुशासन सम्बन्धी ज्ञान दिने।

क्र.स.	विषयवस्तु	सहजीकरण पद्धति	
		सैदान्तिक	व्यावहारिक
१	योजना तर्जुमा	√	√
२	सूचनाको हक तथा सुशासन	√	
३	सार्वजनिक खरिद ऐन सम्बन्धी व्यवस्था	√	
४	टिप्पणी आदेश लेखन परिचय तथा प्रयोग	√	√
५	बैठक व्यवस्थापन तथा कार्यालय संचालनका सामान्य प्रशासन सम्बन्धी व्यवस्था	√	√
६	कार्यालयमा द्वन्द व्यवस्थापन	√	
७	प्रतिवेदन लेखन	√	√
८	कार्यक्रमको अनुगमन तथा मुल्यांकन	√	√
९	प्रस्तुतीकरण सीप	√	√
१०	प्रस्तावना लेखन	√	√
११	व्यावसायिक योजना निर्माण	√	√
१४	अवलोकन भ्रमण		√

व्यावसायिक मौरी पालन प्रविधि विषयक तालिम

तालिम अवधि : ६ दिन

जम्मा कक्षा संख्या : २४ वटा

सहभागी संख्या : २०-२५ जना

लक्षित सहभागी : सहायकस्तर कृषि प्राविधिक

तालिमको उद्देश्यहरु

- मौरी पालनको महत्व तथा आर्थिक पक्षबारे जानकारी दिने ।
- नेपालका विभिन्न मौरीका जातहरु र जातीय विशेषता बारे ज्ञान दिने ।
- मौरीमा देखिने विभिन्न प्रकारका रोग, किरा, परजीवी तथा कुपोषण पहिचान र व्यवस्थापनको क्षमता विकास गराउने ।
- मौरीको वार्षिक व्यवस्थापन तथा चरण सम्बन्धी क्षमता विकास गराउने ।
- मह उत्पादन, प्रशोधन, भण्डारण, सह-उत्पादनहरु सम्बन्धी जानकारी दिने ।

क्र.स.	विषयवस्तु	सहजीकरण पद्धति	
		सैदान्तिक	व्यावहारिक
१	नेपालमा मौरीपालनको परिचय, अवस्था, महत्व, सम्भावना र चुनौतीहरु	√	
३	मौरीपालन वार्षिक व्यवस्थापन	√	
४	नेपालमा पाइने मौरीका जातहरु र जातीय विशेषता एवम तिनको संरक्षण	√	
५	मौरीको जीवनचक्र, वर्गविभाजन तथा पहिचान	√	
६	मौरीपालनमा प्रयोग हुने घर तथा सामग्रीहरु	√	√
७	मौरी गोला निरीक्षण	√	√
८	मौरीगोला विभाजन तथा संयोजन	√	√
९	रानुकोष उत्पादन तथा व्यवस्थापन	√	√
१०	मौरीगोलामा हुने लडाई र रोकथाम	√	√
११	वितपाते मौरी र तिनको व्यवस्थापन	√	√
१२	मौरी चरण तथा वार्षिक चरण पात्रो	√	√
१३	मौरी गृहत्याग र हुल निर्यास	√	√
१४	मौरीका रोगहरु र कुपोषण	√	√
१५	मौरीका परिजीवी सुलसुलेको व्यवस्थापन, विषादीले मौरीमा पार्ने असर र एकिकृत शत्रुजीव व्यवस्थापन	√	
१६	परम्परागत घरबाट आधुनिक घरमा स्थानान्तरण तथा मौरी गोला स्थानान्तरण	√	√
१७	मौरीको कृतिम आहारा, आधार चाका तथा चाका व्यवस्थापन	√	√
१८	मह उत्पादन, प्रशोधन, भण्डारण, सह-उत्पादनहरु	√	
१४	अवलोकन भ्रमण		√

संरक्षित संरचनामा तरकारी खेती विषयक तालिम

तालिम अवधि : ६ दिन

जम्मा कक्षा संख्या : २४ वटा

सहभागी संख्या : २०-२५ जना

लक्षित सहभागी : सहायकस्तर कृषि प्राविधिक

तालिमको उद्देश्यहरु

- संरक्षित संरचनामा तरकारी खेतीको परिचय, महत्व, चुनौती र सम्भावना बारे जानकारी दिने।
- संरक्षित संरचनाका प्रकार, तिनमा खेति गर्न सकिने समय, बाली तथा जातहरु बारे जानकारी दिने।
- संरक्षित संरचनामा खेति गर्दा देखिने समस्या तथा त्यसको व्यवस्थापन बारे जानकारी दिने।
- व्यावसायिक योजना तयारी, व्यवसायमा लाभ लागत विश्लेषण, कृषि बीमा जस्ता विषयमा जानकारी दिने।

क्र.स.	विषयवस्तु	सहजीकरण पद्धति	
		सैदान्तिक	व्यावहारिक
१	संरक्षित संरचनामा तरकारी खेतीको परिचय, महत्व, चुनौती र सम्भावना	√	
२	संरक्षित संरचनाहरु, green house/poly house का प्रकारहरु र संरक्षित संरचनामा खेती हुने तरकारी बालीबारे जानकारी	√	
३	संरक्षित संरचनामा गोलभेडा खेती प्रविधि	√	
४	संरक्षित संरचनामा काउली खेती प्रविधि	√	
५	संरक्षित संरचनामा काक्रो खेती प्रविधि	√	
६	संरक्षित संरचनामा तरकारीको बेर्ना उत्पादन प्रविधि	√	√
७	संरक्षित संरचनामा खेती गर्दा लाग्ने मुख्य रोगकिरा पहिचान तथा व्यवस्थापन	√	
८	तरकारी खेतीमा माटो तथा मलखाद व्यवस्थापन	√	
९	संरक्षित संरचनामा सिंचाई व्यवस्थापन	√	
१०	Digital soil mapping बारे जानकारी	√	
११	तरकारी खेतीमा बजार व्यवस्थापन	√	
१२	संरक्षित संरचनामा तरकारी खेती गर्नका लागि व्यावसायिक योजना तथा लागत अनुमान तयारी	√	√
१३	कृषि बीमा बारे जानकारी	√	√
१४	अवलोकन भ्रमण तथा सफल कृषि उद्यमीसंग अन्तरक्रिया	√	√

सेवाकालिन तालिम (Personnel In-Service Training)

तालिम अवधि : ३० कार्यदिन
सहभागी संख्या : २० जना

कुल कक्षा संख्या : १२०
लक्षित सहभागी : कृषि सेवाका सहायकस्तर पाँचौं तहका निजामती कर्मचारी

तालिमको उद्देश्यहरु

- प्रशिक्षार्थीहरुमा कृषि विकास कार्यक्रम संचालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी ज्ञान र शीप अभिवृद्धि गरि उनीहरुको सक्षमताका साथै कार्यदक्षता बढाउने एवं कामप्रतिको मनोभावनामा सकारात्मक परिवर्तन समेत ल्याउने।
- नेपालको कृषि विकास तथा प्रसार योजना, नीति तथा रणनीतिहरुबारे जानकारी हुने।
- कृषि उत्पादन सामाग्री व्यवस्थापन, बालीगत उत्पादन तथा व्यवस्थापन, पोष्टहार्भेष्ट, वजार विकास तथा व्यवस्थापन, मानवीय, सामुदायिक, संस्थागत विकास तथा व्यवस्थापनमा प्रयोग हुनआउने विधि र तरिकाहरु बारे ज्ञानसिप र दक्षता हासिल भई कृषि विकासमा योगदान हुने।
- योजना तर्जुमा, आयोजना प्रस्ताव लेखन र आयोजनागत तथा विविध कार्यबाट प्रशिक्षार्थीहरुको सक्षमता बढाई पेशागत विकासमा सहयोग पुऱ्याउने।

क्र.स	विषयगत शिर्षक	समेटिने विषयवस्तुहरु	कक्षाको प्रकृति र सँख्या		
			सैदान्तिक	व्यवहारिक	
		मोड्युल १: कानूनी व्यवस्था (ऐन, नीति, नियम, आदेश)	१२	०	१२
१	नेपालको संविधानमा कृषि तथा खाद्य हक सम्बन्धी व्यवस्था	नेपालको संविधान २०७२ मा कृषि क्षेत्र तथा खाद्य सुरक्षा सम्बन्धि व्यवस्था (विस्तृतीकरण सहित)	१		१
२	कृषि सम्बन्धी ऐन, नियम, तथा नियमावलीहरु	बीउ बीजन ऐन/नियमावली निर्देशिका बिषादी/विरुवा संरक्षण ऐन तथा नियमावलीहरु	१		१
३	कृषि सम्बन्धी नीतिहरु	राष्ट्रिय कृषि नीति, राष्ट्रिय मूल/विद्या/कफी नीति	१		१
४	सामान्य प्रशासन र कर्मचारी आचरण सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था	निजामती सेवा ऐन, कर्मचारीको आचरण, अनुशासन र कारवाहीको व्यवस्था	१		१
५	आधारभूत प्रशासनिक सीप	दर्ता चलानी, टिप्पणी, हाजिरी, बिदा, का.स.मु, जिन्सी सामान व्यवस्थापन र जिन्सी निरीक्षण आदी सीप	२		२
६	कर्मचारीको उत्तरदायित्व	भ्रष्टाचार नियन्त्रण, सूचनाको हक, अर्धन्यायिक निकायमा कानूनी प्रक्रिया, प्रभावकारी सेवाको लागि हुनुपर्ने कर्मचारीको चारित्रिक गुणहरु	१		१
७	आर्थिक प्रशासन सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था	सरकारी लेखा प्रणाली, लेखा परिक्षण, सार्वजनिक खरिद ऐन, बेरजु फर्छोट, भुक्तानी प्रणाली	२		२
८	प्रादेशिक नीति र योजना	कृषि विकास नीति, प्रादेशिक आवधिक योजना	१		१
९	राष्ट्रिय आवधिक योजना र कृषि	आवधिक योजनाको इतिहास, पन्ध्रौंको योजनामा कृषि क्षेत्रको प्राथमिकता, लक्ष्य, उद्देश्य, कार्यक्रम एवं कार्यान्वयन रणनीति	१		१

मोड्युल २: कृषि विकास क्षेत्रमा संरचनागत व्यवस्था				
क्र.सं.	विवरण	३	०	३
१०	कृषि विकास सम्बन्धी संघीय, प्रादेशिक तथा स्थानीय तहको संरचना तथा सम्बन्ध	१		१
११	कृषि सम्बन्धी विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय संघसंस्थाहरूको बारेमा सामान्य जानकारी	१		१
१२	कृषि सम्बन्धी मुख्य मुख्य प्रादेशिक कार्यक्रमहरू	१		१
मोड्युल ३: व्यक्तित्व विकास				
१३	सकारात्मक सोच	१	४	१३
१४	तनाव व्यवस्थापन, स्व-व्यवस्थापन र जीवन सुत्र	२		२
१५	योगाभ्यास	१		१
१६	कार्यालयमा द्वन्द्व व्यवस्थापन	१	१	१
१७	सहजीकरण सिप	१	१	२
१८	प्रस्तुतीकरण सीप	२	१	३
१९	प्रतिवेदन लेखन	२	१	३
मोड्युल ४: व्यवसायिक योजना तर्जुमा				
२०	प्रस्तावना लेखन	४	३	७
२१	व्यवसायिक योजना तर्जुमाको अवधारणा र प्रक्रिया	२	१	३

मोड्युल ५: कृषि प्रविधि विस्तार । कृषि प्रसार (प्रक्रिया र समस्या समाधान)					
		१७	०	१७	
२२	कृषि प्रसार	कृषि प्रसारको अवधारणा र सिद्धान्त, प्रसारका तरिकाहरूको वर्गीकरण, कृषि प्रसारमा आधुनिक प्रविधिको प्रयोग, तिनीहरूको प्रकृति र विद्यमानियता	१		१
२३	कृषक समूह/समिति	नेपालमा हाल सम्म लागु भएका कृषि प्रसारका पद्धतिहरू, तिनको प्रभावकारिता, नवीनतम प्रसारका पद्धतिहरू	१		१
२४	कृषि प्रसारमा नेतृत्व विकासको अवधारणा	समूहको परिभाषा र वर्गिकरण, कृषक समूह गठन र उपयुक्त समूहको आकार, समूह विकासको चरण, समूहको विधान	१		१
२५	सहकारी र कृषि विकासमा यसको महत्व	समूहमा द्वन्द्व व्यवस्थापन, समूह हितकोष व्यवस्थापन र परिचालन, कृषि प्रसारमा समूहगत विधिको महत्व, समूहगत प्रसारका सीमितताहरू	१		१
२६	कृषिमा समावेशीकरण र लैसिक मुलप्रवाहीकरण	परिचय, नेतृत्व शैलीका प्रकारहरू, असल नेतृत्वमा हुनु पर्ने गुणहरू, नेतृत्व विकास गर्ने तरिका र कृषि प्रसारमा नेतृत्व विकासको भूमिका	१		१
२७	कृषि प्रसारमा सञ्चार तथा संचार प्रविधिको प्रयोग	सहकारीको परिचय, सहकारीका मूल्य तथा सिद्धान्तहरू, नेपालमा कृषि सम्बन्धी सहकारीको अवस्था र भूमिका, सहकारी गठन प्रकृया, सहकारी सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था, सहकारी बचतकोष व्यवस्थापन र परिचालन	१		१
		अवधारणा, नेपालमा यसको अवस्था तथा प्राथमिकता, आवश्यकता र औचित्यता	१		१
		सञ्चारको परिभाषा, सञ्चारका तरिकाहरू, सञ्चारका साधनहरूको विशेषता अनुसार (including Internet, email, Youtube, Mobile app., etc)			
		वर्गीकरण, सञ्चारको आधारभूत चरण, आवरण र प्रकृया, आधुनिक सञ्चारका साधन/माध्यमहरूको बहुआयामिक पक्ष, कृषि क्षेत्रका लागी मौसम पुर्बानुमान सेवा नेपाल सरकारबाट संचालित तथा अन्य उपयोगी कृषि संबन्धि मोबाईल एप र किसान कल सेन्टर संबन्धि जानकारी	२		२
		नेपालमा कृषि अनुसन्धानको अवस्था, अनुसन्धान क्षेत्रमा संलग्न निकायहरू, नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषदका कृयाकलापहरू, नेपालमा अनुसन्धान प्रक्रियामा अपनाउदै आएका आधारभूत चरणहरू	१		१
		लुम्बिनी प्रदेशमा देखिएका जलवायु परिवर्तन असर र अनुकुलनमा नार्कले अनुसन्धान गरेका प्रविधिहरू	१		१
		नार्कबाट सिफारिस भएका वाली बस्तुका जातहरू र त्यसका विशेषताहरू	२		२
		नार्कबाट सिफारिस भएका उत्पादन उपरान्त गर्नु पर्ने गतिविधिहरू	१		१
		नार्कबाट सिफारिस भएका कोशेबालीका जातहरू र त्यसका विशेषताहरू	१		१

२९	कृषि प्रविधिको ग्रहण प्रक्रिया	परिचय, प्रक्रिया, पद्धति, ग्रहण तरिका, ग्रहण वर्गीकरण, ग्रहणलाई बढावा दिने उपायहरु	१		१
३०	उत्प्रेरणा	परिचय, उत्प्रेरणा र कार्य क्षमतामा सम्बन्ध, उत्प्रेरणाका विधिहरु, सिद्धान्त, रणनीति	१		१
मोड्युल ६: तालिम संचालन क्षमता विकास					
३१	तालिम र तालिम चक्र	तालिम चक्रका चरणहरु र महत्वको बारेमा जानकारी, तालिमको उद्देश्यहरुको वर्गीकरण (प्रकार) र उद्देश्य निर्धारणको तरिका	१		१
३२	तालिमको आवश्यकता पहिचान	आवश्यकता पहिचान गर्ने विभिन्न तरिकाहरु, समस्या पहिचानमा अगाडी पछाडी विश्लेषण (Front-End analysis) को महत्व र यसको प्रयोग विधि	१		१
३३	कक्षाको रूपरेखा निर्माण (Session Design)	कक्षाको रूपरेखा बनाउँदा 5D Method का संभागहरु, 5D Method बाट Session Design गर्ने तरिका, Session Design गर्ने प्रयोगात्मक कृयाकलाप गराउने	१	१	२
मोड्युल ७: कृषि तथ्याङ्क संकलन, प्रोफाइल तयारी तथा बजार विकास					
३४	कृषि तथ्यांक	तथ्यांकको संकलन, उपयोगिता, विश्लेषण, नेपालको कृषि तथ्यांक प्रणाली बाली कटानी, जग्गाको क्षेत्रफल मापन, इकाई परिवर्तन र नक्शा सम्बन्धी जानकारी	१		१
३५	कृषि बजार व्यवस्था	कृषि बजार, वर्गिकरण/प्रकारहरु, कृषि बजारको विशेषता, कृषकमुखी बजार, नेपालमा कृषि बजारको अवस्था, कृषि बजारका अवसर र चुनौतीहरु, व्यवस्थापन कृषि बजार व्यवस्थापनमा स्थानीय तहको भूमिका	१		१
३६	कृषि बजार सूचना संकलन तथा बजार लागत विश्लेषण	कृषि बजार सूचना परिचय, महत्व, नेपालको कृषि बजार सूचना प्रणाली, बजार लागत तथा मार्जिनको अवधारणा र विश्लेषण	१	१	२
३७	कृषि मूल्य श्रृङ्खला विकास	परिचय, मूल्य श्रृङ्खलाको अवधारणा र विकास, कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनको मूल्य श्रृङ्खला, उत्पादनमा Value addition गर्ने तरिका	२		२
मोड्युल ८: कृषि प्रविधि विकास					
३८	प्राङ्गारिक कृषि र असल कृषि अभ्यास	परिचय, सिद्धान्त र नेपालमा प्राङ्गारिक कृषिको सम्भावना	१		१
			१३	०	१३

३९	प्राङ्गारिक कृषि प्रमाणीकरण	प्राङ्गारिक कृषि प्रमाणीकरणको प्रक्रिया, संलग्न निकाय, प्राङ्गारिक कृषिका ऐन तथा नियमावलीहरू	१		१
४०	बाली संरक्षण	हाल देखिएका मुख्य-मुख्य रोगकिरा पहिचान तथा व्यवस्थापन	२		२
४१	झारपात व्यवस्थापन	भिचाहा झार तथा अन्य झार व्यवस्थापन	१		१
४२	एकीकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन	एकीकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापनको परिचय, महत्व र प्रयोग	२		२
४३	बीउ उत्पादन प्रविधि	बीउ उत्पादन प्रविधि, बीउबिजन गुणस्तर नियन्त्रण प्रकृया, प्रमाणित बीउ र यथार्थ संकेत पत्र बीउ बारे जानकारी	२		२
४४	तरकारी खेतिमा नविनतम प्रविधिहरू	नविनतम प्रविधिहरू परिचय, सम्भावना र चुनौती	१		१
४५	नवीनतम फलफूल खेति प्रविधि	नेपालमा हाल उत्पादन सुरु भएका नयाँ फलफूल बालीको परिचय, सम्भावना, चुनौती र खेति प्रविधि, उच्च घनत्व फलफूल खेति प्रविधि	१		१
४६	धान खेतमा एजोला खेति बारे जानकारी	धान खेतमा एजोलाको प्रयोग, एजोलाको परिचय र महत्व	१		१
४७	सिचाई प्रविधि	सिचाईका प्रविधि, संवेदनशील समयमा सिचाईको आवश्यकता	१		१
मोड्युल ९: समसामयिक विषयवस्तु र सवालहरू					
			११	३३	४४
४८	जलवायु परिवर्तन र कृषि	परिचय, जलवायु परिवर्तनका कारणहरू, जलवायु परिवर्तनको असर, जलवायु परिवर्तनको वर्तमान अवस्था र नेपालमा यसको असर कृषि उत्पादनमा जलवायु परिवर्तनको असर, जलवायु परिवर्तनको असर न्यूनीकरण गर्ने उपायहरू, कृषि उत्पादनमा जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका उपायहरू	१		१
४९	कृषक पाठशाला	कृषक पाठशालाको परिचय र संचालन विधि	२		२
५०	बाली तथा पशुपन्छी विमा	बाली तथा पशुपन्छी विमाको परिचय, महत्व, नियामक निकाय, संलग्न संस्था, प्रावधान, विमा लेख तथा विमा शुल्क प्रावधान	१	१	२
५१	परियोजना अनुगमन	अनुगमनका शैक्षणिक पक्ष अनुदान सहयोगमा संचालित परियोजनाको अनुगमन र भुक्तानि गर्दा ध्यान दिनु पर्ने पक्षहरू	१		१
५२	कृषि कर्जामा ब्याज अनुदान	नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारका कृषि कर्जामा ब्याज अनुदान संबन्धि नीतिहरू र प्रकृया	१		१

५३	सेवाकालिन तालिमबारे जानकारी	सेवाकालिन तालिमको अवधारणा र उद्देश्य बारे जानकारी दिने, तालिम अवधि भर पालना गर्नु पर्ने नियम, तालिमका मुख्य गतिविधिहरु बारे जानकारी दिने	१		१
५४	समसामयिक विषय र समस्या समाधान छलफल, विज्ञहरूसँगको अन्तर्क्रिया	कृषि यान्त्रिकरण प्रविधि, खाद्य प्रविधि, गुणस्तर तथा स्वक्षतामा नेपाल सरकारको भूमिका, उत्पादन तथा बजार लागत न्यूनीकरणका प्रविधि	३		३
५५	अवलोकन, प्रतिवेदन तयारी, प्रतिवेदन प्रस्तुति	अवलोकन भ्रमण, प्रतिवेदन निर्माण, प्रतिवेदन प्रस्तुतिकरण		२४	२४
५६	सामुहिक वादविवाद, प्रस्तुति तयारी तथा प्रस्तुतीकरण	विभिन्न विषयमा समुह विभाजन गरी वादविवाद तथा प्रस्तुतीकरणका गतिविधिहरु संचालन गर्ने		३	३
५७	तालिम मुल्यांकन	पूर्व मुल्यांकन, मध्यावधिक मुल्यांकन र अन्तिम मुल्यांकन		३	३
५८	तालिम उदघाटन र समापन	तालिम उदघाटन, प्रमाणपत्र वितरण, समापन		२	२
		कुल जम्मा सब	७८	४२	१२०

सेवाकालिन तालिम (Personnel In-Service Training)

तालिम अवधि : ३० कार्यदिन
सहभागी संख्या : २० जना

कुल कक्षा संख्या : १२०

लक्षित सहभागी : कृषि सेवाका सहायकस्तर चौथो तहका निजामती कर्मचारी

तालिमको उद्देश्यहरू

- प्रशिक्षार्थीहरूमा कृषि विकास कार्यक्रम संचालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी ज्ञान र शीप अभिवृद्धि गरि उनीहरूको सक्षमताका साथै कार्यदक्षता बढाउने एवं कामप्रतिको मनोभावनामा सकारात्मक परिवर्तन समेत ल्याउने।
- नेपालको कृषि विकास तथा प्रसार योजना, नीती तथा रणनीतिहरूबारे जानकारी हुने।
- कृषि उत्पादन सामग्री व्यवस्थापन, बालीगत उत्पादन तथा व्यवस्थापन, पोष्टहाभेष्ट, बजार विकास तथा व्यवस्थापन, मानवीय, सामुदायिक, संस्थागत विकास तथा व्यवस्थापनमा प्रयोग हुनआउने विधि र तरिकाहरू बारे ज्ञानसिप र दक्षता हासिल भई कृषि विकासमा योगदान हुने।

क्र.स	विषयगत शिर्षक	समेटिने विषयवस्तुहरू	कक्षाको प्रकृति र संख्या		
			सैदान्तिक	व्यवहारिक	
मोड्युल १: कानूनी व्यवस्था (ऐन, नीति, नियम, आदेश)					
१	नेपालको संविधानमा कृषि तथा खाद्य हक सम्बन्धी व्यवस्था	नेपालको संविधान २०७२ मा कृषि क्षेत्र तथा खाद्य सुरक्षा सम्बन्धि व्यवस्था (विस्तृतीकरण सहित)	१	०	११
२	कृषि सम्बन्धी ऐन, नियम, तथा नियमावलीहरू	बीउ बीजन ऐन/नियमावली निर्देशिका बिषादी/बिरुवा संरक्षण ऐन तथा नियमावलीहरू	१		१
३	आधारभूत प्रशासनिक सीप	दर्ता चलानी, टिप्पणी, हाजिरी, बिदा, का.स.मु, जिन्सी सामान व्यवस्थापन र जिन्सी निरीक्षण आदी सीप	२		२
४	कर्मचारीको उत्तरदायित्व	भ्रष्टाचार नियन्त्रण, सूचनाको हक, अर्धन्यायिक निकायमा कानूनी प्रक्रिया, प्रभावकारी सेवाको लागि हुनुपर्ने कर्मचारीको चारित्रिक गुणहरू	१		१
५	आर्थिक प्रशासन सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था	सरकारी लेखा प्रणाली, लेखा परिक्षण, सार्वजनिक खरिद ऐन, बेरजु फछौट, भुक्तानी प्रणाली	२		२

६	प्रादेशिक नीति र योजना	कृषि विकास नीति, प्रादेशिक आवधिक योजना	१		१
७	राष्ट्रिय आवधिक योजना र कृषि	आवधिक योजनाको इतिहाँस, पन्ध्रौँको योजनामा कृषि क्षेत्रको प्राथमिकता, लक्ष्य, उद्देश्य, कार्यक्रम एवं कार्यान्वयन रणनीति	१		१
मोड्युल २: कृषि विकास क्षेत्रमा संरचनागत व्यवस्था					
८	कृषि विकास सम्बन्धी संघीय, प्रादेशिक तथा स्थानीय तहको संरचना तथा सम्बन्ध	संघीय निकायहरूको अधिकार क्षेत्र, प्रदेशको अधिकार क्षेत्र, स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र, सबै तहहरूको संयुक्त अधिकार क्षेत्र, कृषि विकासमा विभिन्न तहहरू विच समन्वयको आवश्यकता र महत्व	१		१
९	कृषि सम्बन्धी मुख्य मुख्य प्रादेशिक कार्यक्रमहरू	लुम्बिनी प्रदेशले कृषि विकासमा लिएका प्राथमिक क्षेत्र तथा मुख्य कार्यक्रमहरू	१		१
मोड्युल ३: व्यक्तित्व विकास					
१०	सकारात्मक सोच		२		२
११	तनाव व्यवस्थापन, स्व-व्यवस्थापन र जीवन सुत्र		१		१
१२	योगाभ्यास			१	१
१३	प्रस्तुतीकरण सीप	परिचय, प्रभावकारी प्रस्तुतीकरणका लागि ध्यान दिनु पर्ने कुराहरू, प्रस्तुतीकरण गर्दा अपनाउनु पर्ने सावधानीहरू	१	१	२
१४	प्रतिवेदन लेखन	भार भरित समेत, राष्ट्रिय योजना आयोगको फर्मेटमा प्रतिवेदन	२	१	३
मोड्युल ४: व्यवसायिक योजना तर्जुमा					
१५	प्रस्तावना लेखन	परिचय, गुणस्तरीय प्रस्तावना लेखनको लागि पूर्व तयारी, प्रस्तावनामा समेट्नु पर्ने विषयहरू, ढाँचा	२	२	४
१६	व्यवसायिक योजना तर्जुमाको अवधारणा र प्रक्रिया	परिचय र महत्व, बजार योजना, उत्पादन योजना, खर्च योजना, वित्तीय योजना	२	२	४

मोड्युल ५: कृषि प्रविधि विस्तार कृषि प्रसार (प्रक्रिया र समस्या समाधान)					
		१६	०	१६	१६
१७	कृषि प्रसार	कृषि प्रसारको अवधारणा र सिद्धान्त, प्रसारका तरिकाहरूको वर्गीकरण, कृषि प्रसारमा आधुनिक प्रविधिको प्रयोग, तिनीहरूको प्रकृति र विधिसन्धियता	१		१
१८	कृषक समूह/समिति	नेपालमा हाल सम्म लागु भएका कृषि प्रसारका पद्धतिहरू, तिनको प्रभावकारिता, नवीनतम प्रसारका पद्धतिहरू	१		१
१९	कृषक समूह/समिति	समूहको परिभाषा र वर्गीकरण, कृषक समूह गठन र उपयुक्त समूहको आकार, समूह विकासको चरण, समूहको विधान	१		१
२०	सहकारी र कृषि विकासमा यसको महत्व	समूहमा द्वन्द्व व्यवस्थापन, समूह हितकोष व्यवस्थापन र परिचालन, कृषि प्रसारमा समूहगत विधिको महत्व, समूहगत प्रसारका सीमितताहरू	१		१
२१	कृषि प्रसारमा नेतृत्व विकासको अवधारणा	परिचय, नेतृत्व शैलीका प्रकारहरू, असल नेतृत्वमा हुनु पर्ने गुणहरू, नेतृत्व विकास गर्ने तरिका र कृषि प्रसारमा नेतृत्व विकासको भूमिका	१		१
२२	सहकारी र कृषि विकासमा यसको महत्व	सहकारीको परिचय, सहकारीका मूल्य तथा सिद्धान्तहरू, नेपालमा कृषि सम्बन्धी सहकारीको अवस्था र भूमिका, सहकारी गठन प्रकृया, सहकारी सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था, सहकारी बचतकोष व्यवस्थापन र परिचालन	२		२
२३	कृषिमा समावेशीकरण र लैंगिक मुलप्रवाहीकरण	अवधारणा, नेपालमा यसको अवस्था तथा प्राथमिकता, आवश्यकता र औचित्यता	१		१
२४	कृषि प्रसारमा सञ्चार तथा संचार प्रविधिको प्रयोग	सञ्चारको परिभाषा, सञ्चारका तरिकाहरू, सञ्चारका साधनहरूको विशेषता अनुसार (including Internet, email, Youtube, Mobile app., etc) वर्गीकरण, सञ्चारको आधारभूत चरण, आचरण र प्रकृया, आधुनिक सञ्चारका साधन/माध्यमहरूको बहुआयामिक पक्ष, कृषि क्षेत्रका लागि मौसम पुर्बानुमान सेवा नेपाल सरकारबाट संचालित तथा अन्य उपयोगी कृषि संबन्धि मोबाईल एप र किसान कल सेन्टर संबन्धि जानकारी	२		२

२३	कृषि अनुसन्धानको परिचय र कृषि विकासमा भूमिका	नेपालमा कृषि अनुसन्धानको अवस्था, अनुसन्धान क्षेत्रमा संलग्न निकायहरू, नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषदका कृष्याकलापहरू, नेपालमा अनुसन्धान प्रक्रियामा अपनाउदै आएका आधारभूत चरणहरू	१		१
२४	कृषि प्रविधिको ग्रहण प्रक्रिया	नार्कबाट सिफारिस भएका बाली बस्तुका जातहरू र त्यसका विशेषताहरू नार्कबाट सिफारिस भएका कोशेबालीका जातहरू र त्यसका विशेषताहरू परिचय, प्रक्रिया, पद्धति, ग्रहण तरिका, ग्रहण वर्गीकरण, ग्रहणलाई बढावा दिने उपायहरू	२		२
मोड्युल ६: तालिम संचालन क्षमता विकास					
२५	तालिम र तालिम चक्र	तालिमचक्रका चरणहरू र महत्वको बारेमा जानकारी, तालिमको उद्देश्यहरूको वर्गीकरण (प्रकार) र उद्देश्य निर्धारणको तरिका	१		१
२६	तालिमको आवश्यकता पहिचान	आवश्यकता पहिचान गर्ने विभिन्न तरिकाहरू, समस्या पहिचानमा अगाडी पछाडी विश्लेषण (Front-End analysis) को महत्व र यसको प्रयोग विधि	१		१
मोड्युल ७: कृषि तथ्याङ्क संकलन, प्रोफाइल तयारी तथा बजार विकास					
२७	कृषि तथ्यांक	तथ्यांकको संकलन, उपयोगिता, विश्लेषण, नेपालको कृषि तथ्यांक प्रणाली	१		१
२८	कृषि बजार व्यवस्था	बाली कटानी, जग्गाको क्षेत्रफल मापन, इकाई परिवर्तन र नक्शा सम्बन्धी जानकारी	१		१
२९	कृषि बजार सूचना संकलन तथा बजार लागत विश्लेषण	कृषि बजार, वर्गिकरण/प्रकारहरू, कृषि बजारको विशेषता, कृषकमुखी बजार, नेपालमा कृषि बजारको अवस्था, कृषि बजारका अवसर र चुनौतीहरू, व्यवस्थापन कृषि बजार व्यवस्थापनमा स्थानीय तहको भूमिका	१		१
३०	कृषि मूल्य श्रृङ्खला विकास	कृषि बजार सूचना परिचय, महत्व, नेपालको कृषि बजार सूचना प्रणाली, बजार लागत तथा मार्जिनको अवधारणा र विश्लेषण परिचय, मूल्य श्रृङ्खलाको अवधारणा र विकास, कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनको मूल्य श्रृङ्खला, उत्पादनमा Value addition गर्ने तरिका	१	१	२

मोड्युल ८: कृषि प्रविधि विकास				
		१७	३	२०
३१	प्राङ्गारिक कृषि र असल कृषि अभ्यास	१		१
३२	प्राङ्गारिक कृषि प्रमाणीकरण	२		२
३३	बाली संरक्षण	२		२
३४	मलमा विद्यमान नीतिगत व्यवस्था	२		२
३५	बीउ उत्पादन प्रविधि	४	२	६
३६	कृषि क्षेत्रका नवीनतम यान्त्रिकरण प्रविधि	१		१
३७	माटो जाँच गर्ने बाकस प्रयोग गरी माटो परिक्षण	१	१	२
३८	दुधे तथा गोब्रे च्याउ खेति प्रविधि	२	०	२
३९	माटोमा प्राङ्गारिक पदार्थ व्यवस्थापन	२		२
मोड्युल ९: समसामयिक विषयवस्तु र सवालहरू				
४०	जलवायु परिवर्तन र कृषि	१		१
४१	कृषक पाठशाला	१	१	२
४२	बाली तथा पशुपन्ध्री विमा	१	१	२
४३	योजना/परियोजना अनुगमन तथा मुल्यांकन	२		२

४४	कृषि कर्जामा ब्याज अनुदान	नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारका कृषि कर्जामा ब्याज अनुदान संबन्धि नीतिहरू र प्रकृया	२		२
४५	सेवाकालिन तालिमबारे जानकारी	सेवाकालिन तालिमको अवधारणा र उद्देश्य बारे जानकारी दिने, तालिम अवधि भर पालना गर्नु पर्ने नियम, तालिमका मुख्य गतिविधिहरू बारे जानकारी दिने	१		१
४६	समसामयिक विषय र समस्या समाधान छलफल, विज्ञहरूसँगको अन्तर्क्रिया	खाद्य प्रविधि, गुणस्तर तथा स्वक्षतामा नेपाल सरकारको भूमिका, प्लान्ट क्लिनिक, स्रोत संरक्षण आदि	६		६
४७	अवलोकन, प्रतिवेदन तयारी, प्रतिवेदन प्रस्तुति	अवलोकन भ्रमण, प्रतिवेदन निर्माण, प्रतिवेदन प्रस्तुतिकरण		२०	२०
४८	सामुहिक वादविवाद, प्रस्तुति तयारी तथा प्रस्तुतीकरण	विभिन्न विषयमा समुह विभाजन गरी वादविवाद तथा प्रस्तुतीकरणका गतिविधिहरू संचालन गर्ने		३	३
४९	तालिम मुल्यांकन	पूर्व मुल्यांकन, मध्यावधिक मुल्यांकन र अन्तिम मुल्यांकन		३	३
५०	तालिम उदघाटन र समापन	तालिम उदघाटन, प्रमाणपत्र वितरण, समापन		२	२
		कुल जम्मा सत्र	७९	४१	१२०

कृषक तालिम पाठ्यक्रम

व्यावसायिक च्याउ खेति प्रविधि विषयक तालिम

तालिम अवधि : ६ दिन
सहभागी संख्या : २०-२५ जना

जम्मा कक्षा संख्या : २४ वटा
लक्षित सहभागी : अगुवा कृषक

तालिमको उद्देश्यहरु

- च्याउ खेतिको महत्व तथा आर्थिक पक्षबारे जानकारी दिने ।
- विभिन्न प्रकारका च्याउ खेति प्रविधि सम्बन्धी सिप तथा ज्ञान दिने ।
- च्याउमा लाग्ने विभिन्न प्रकारका रोग किरा पहिचान र व्यवस्थापनको क्षमता विकास गराउने ।
- च्याउ घर निर्माण सम्बन्धी क्षमता विकास गराउने ।

क्र.स.	विषयवस्तु	सहजीकरण पद्धति	
		सैदान्तिक	व्यावहारिक
१	च्याउ खेतीको परिचय, जातहरु, जातीय विशेषता र जीवनचक्र	√	
२	च्याउ खेतीको आर्थिक पक्ष विश्लेषण	√	√
३	कन्ये च्याउका नविनतम् खेति प्रविधि	√	√
४	गोब्रे च्याउका लागि कम्पोष्ट तयारी तथा खेति प्रविधि	√	√
५	दुधे च्याउ खेति प्रविधि	√	√
६	सिताके च्याउ खेति प्रविधि	√	√
७	च्याउको रोग किरा र तिनको व्यवस्थापन	√	
८	च्याउको टहरा निर्माण र व्यवस्थापन	√	√
९	बेमौसमी च्याउ उत्पादन प्रविधि	√	
१०	च्याउ टिपाई तथा त्यस पछीको व्यवस्थापन	√	√
११	अवलोकन भ्रमण तथा सफल कृषि उद्यमीसंग अन्तरक्रिया		√

व्यावसायिक अमिलोजात फलफूल खेती तथा बगैचा व्यवस्थापन प्रविधि विषयक तालिम

तालिम अवधि : ६ दिन

जम्मा कक्षा संख्या : २४ वटा

सहभागी संख्या : २०-२५ जना

लक्षित सहभागी : अगुवा कृषक

तालिमको उद्देश्यहरू

- नेपालमा अमिलोजात फलफूल खेतीको सम्भावना, चुनौती तथा आर्थिक पक्ष बारे जानकारी दिने।
- नेपालमा सिफारिस भएका जात, तिनका जातीय विशेषता, र उपयुक्तता बारे जानकारी दिने।
- अमिलोजात फलफूलको खेती प्रविधि, रोग किरा तथा खाद्य तत्व व्यवस्थापन बारे जानकारी दिने।
- फलफूल बगैचा व्यवस्थापन तथा विरुवा प्रसारण विधिहरू बारे जानकारी दिने।

क्र.स.	विषयवस्तु	सहजीकरण पद्धति	
		सैदान्तिक	व्यावहारिक
१	नेपालमा कागती खेतीको परिचय, अवस्था, महत्व, सम्भावना र चुनौतीहरू	√	
२	कागती खेतिको आर्थिक विश्लेषण	√	√
३	नेपालमा सिफारिस गरिएका कागतीका जातहरू र तिनका जातीय गुण	√	
४	कागतीको जात छनौट, गुणस्तरीय बेर्नाका गुण तथा बेर्ना छनौट	√	
५	कागती बगैचा स्थापना गर्दा ध्यान दिनु पर्ने कुराहरू	√	
६	कागती खेतीको रेखांकन तथा खाडल व्यवस्थापन	√	√
७	बगैचामा बेर्ना रोप्ने उपयुक्त समय, तरिका र रोपाई पछिको व्यवस्थापन	√	√
८	कागतीमा खाद्यतत्व तथा विरुवाबर्धकको आवश्यकता तथा व्यवस्थापन	√	
९	कागती विरुवा तालिम तथा काँटछाँट	√	√
१०	कागती बगैचामा अन्तरवाली व्यवस्थापन	√	
११	कागतीको कलमी बेर्ना उत्पादन तथा नर्सरी व्यवस्थापन	√	√
१२	कागती खेतिका रोगकिरा पहिचान तथा व्यवस्थापन	√	√
१३	बोर्डो मिश्रण तथा पेष्ट तयारी र प्रयोग	√	√
१४	फल झर्ने तथा फुट्ने समस्या व्यवस्थापन र फल टिपाई तथा ढुवानी	√	
१५	कागतीमा बगैचा हासको कारण तथा व्यवस्थापन	√	
१६	कागती खेति बगैचा व्यवस्थापन वार्षिक तालिका	√	
१७	अवलोकन भ्रमण तथा सफल कृषि उद्यमीसंग अन्तरक्रिया		√

व्यावसायिक मौरी पालन प्रविधि विषयक तालिम

तालिम अवधि : ६ दिन
सहभागी संख्या : २०-२५ जना
तालिमको उद्देश्यहरु

जम्मा कक्षा संख्या : २४ वटा
लक्षित सहभागी : अगुवा कृषक

- मौरी पालनको महत्व तथा आर्थिक पक्षबारे जानकारी दिने ।
- नेपालका विभिन्न मौरीका जातहरु र जातीय विशेषता बारे ज्ञान दिने ।
- मौरीमा देखिने विभिन्न प्रकारका रोग, किरा, परजीवी तथा कुपोषण पहिचान र व्यवस्थापनको क्षमता विकास गराउने ।
- मौरीको वार्षिक व्यवस्थापन तथा चरण सम्बन्धी क्षमता विकास गराउने ।
- मह उत्पादन, प्रशोधन, भण्डारण, सहउत्पादनहरु सम्बन्धी जानकारी दिने ।

क्र.स.	विषयवस्तु	सहजीकरण पद्धति	
		सैदान्तिक	व्यावहारिक
१	नेपालमा मौरी पालनको परिचय, अवस्था, महत्व, सम्भावना र चुनौतीहरु	√	
२	मौरी पालनको आर्थिक विश्लेषण	√	√
३	मौरी पालन वार्षिक व्यवस्थापन	√	
४	नेपालमा पाइने मौरीका जातहरु र जातीय विशेषता एवम तिनको संरक्षण	√	
५	मौरीको जीवनचक्र, वर्गविभाजन तथा पहिचान	√	
६	मौरी पालनमा प्रयोग हुने घर तथा सामग्रीहरु	√	√
७	मौरी गोला निरीक्षण	√	√
८	मौरीगोला विभाजन तथा संयोजन	√	√
९	रानुकोष उत्पादन तथा व्यवस्थापन	√	√
१०	मौरीगोलामा हुने लडाई र रोकथाम	√	√
११	वितपाते मौरी र तिनको व्यवस्थापन	√	√
१२	मौरी चरण तथा वार्षिक चरण पान्त्रो	√	√
१३	मौरी गृहत्याग र हुल निर्यास	√	√
१४	मौरीका रोगहरु र कुपोषण	√	√
१५	मौरीका परिजीवी सुलसुलेको व्यवस्थापन, विषादिले मौरीमा पार्ने असर र एकिकृत शत्रुजीव व्यवस्थापन	√	
१६	परम्परागत घरबाट आधुनिक घरमा स्थानान्तरण तथा मौरी गोला स्थानान्तरण	√	√
१७	मौरीको कृतिम आहारा, आधार चाका तथा चाका व्यवस्थापन	√	√
१८	मह उत्पादन, प्रशोधन, भण्डारण, सह-उत्पादनहरु	√	
१९	अवलोकन भ्रमण तथा सफल कृषि उद्यमीसंग अन्तरक्रिया		√

व्यावसायिक तरकारी खेति प्रविधि विषयक तालिम

तालिम अवधि : ६ दिन
सहभागी संख्या : २०-२५ जना
तालिमको उद्देश्यहरु

जम्मा कक्षा संख्या : २४ वटा
लक्षित सहभागी : अगुवा कृषक

- तरकारी खेतीको व्यवस्थापन तथा आर्थिक पक्ष सम्वन्धि ध्यान दिनु पर्ने विषयमा जानकारी प्रदान गर्ने ।
- मौसमी तथा बेमौसमी तरकारी खेती प्रविधि वारे जानकारी दिन ।
- तरकारी बालीमा रोग किरा पहिचान र व्यवस्थापनको क्षमता विकास गराउने ।
- तरकारी खेतीका लागि माटो तथा खाद्य तत्व व्यवस्थापन वारे जानकारी दिने ।
- तरकारी खेतीमा यान्त्रिकरण तथा नविनतम प्रविधि वारे जानकारी प्रदान गर्ने ।

क्र.स.	विषयवस्तु	सहजीकरण पद्धति	
		सैदान्तिक	व्यावहारिक
१	मौसमी तथा बेमौसमी तरकारी खेति तथा प्रविधि बारे जानकारी	√	
२	तरकारी खेतिको आर्थिक विश्लेषण	√	√
३	तरकारी खेतिको लागि नर्सरीको स्थापना तथा व्यवस्थापन	√	√
४	प्लाष्टिक गुमोज तथा घर निर्माण तथा तिनका महत्व र समस्या	√	√
५	तरकारी खेतिका लागि मलखाद तथा खाद्यतत्व व्यवस्थापन	√	
६	माटो परिक्षणका लागि नमुना संकलन विधि तथा माटो व्यवस्थापन	√	√
७	काउली बाली समुहको तरकारी खेति प्रविधि	√	√
८	फल बाली समुहको तरकारी खेति प्रविधि	√	√
९	लहरे बाली समुहको तरकारी खेति प्रविधि	√	√
१०	गानो र जरे समुहको तरकारी खेति प्रविधि	√	√
११	आलु खेति प्रविधि/TPS/PBS आलु उत्पादन	√	√
१२	नयाँ तरकारी बालीहरुको खेति (सितलचिनि, कुरिलो आदी)	√	
१३	तरकारी बालीका रोग तथा किराहरु र तिनको व्यवस्थापन	√	√
१४	तरकारी बालीमा प्रयोग हुने रासायनिक तथा जैविक विषादी र तिनको सुरक्षित प्रयोगको विधि	√	√
१५	मौसमी तथा बेमौसमी तरकारी खेति तथा प्रविधि बारे जानकारी	√	
१६	तरकारी खेतिको आर्थिक विश्लेषण	√	
१७	अवलोकन भ्रमण तथा सफल कृषि उद्यमीसंग अन्तरक्रिया		√

कृषि यन्त्र मर्मत तथा व्यवस्थापन विषयक तालिम

तालिम अवधि : ६ दिन

जम्मा कक्षा संख्या : २४ वटा

सहभागी संख्या : २०-२५ जना

लक्षित सहभागी : अगुवा कृषक

तालिमको उद्देश्यहरु

- कृषि क्षेत्रमा यान्त्रिकरण तथा नवीनतम प्रविधि बारे जानकारी प्रदान गर्ने ।
- कृषि यान्त्रिकरणको महत्व बारे जानकारी प्रदान गर्ने ।
- कृषि यन्त्रहरुको सुरक्षित संचालन तथा रेखदेख सम्बन्धी जानकारी प्रदान गर्ने ।
- कृषि यन्त्र उपकरणहरुको मर्मत सम्भार सम्बन्धी क्षमता विकास गर्ने ।

क्र.स.	विषयवस्तु	सहजीकरण पद्धति	
		सैदान्तिक	व्यावहारिक
१	कृषि यान्त्रिकरणको परिचय र महत्व	√	
२	क्लच प्लेट मिलाउने र मर्मत गर्ने तरिका बारे जानकारी	√	√
३	गियर बक्सको पार्टस जानकारी तथा मर्मत	√	√
४	चक्राको सिल तथा वेरिङ्ग सम्बन्धी जानकारी तथा मर्मत	√	√
५	Valve फेर्ने र मर्मत तरिका बारे जानकारी	√	√
६	Ring piston जानकारी तथा मर्मत गर्ने तरिका	√	√
७	Timing मिलाउने तरिका	√	√
८	पम्प तथा नोजल सम्बन्धि जानकारी मर्मत	√	√
९	सर्भिसिंग सम्बन्धी जानकारी तथा विधि	√	√
१०	चैन फेर्ने तथा मिलाउने तरिका	√	√
११	ईन्जिन सम्बन्धि जानकारी तथा मर्मत गर्ने तरिका	√	√
१२	Push rod तथा tapped मिलाउने तरिका	√	√
१३	रोटाभेटर सम्बन्धि जानकारी तथा मर्मत गर्ने तरिका	√	√
१४	पावरटिलर गेयर बक्सको पार्टस जानकारी मर्मत	√	√
१५	नोजल सम्बन्धि जानकारी तथा मर्मत गर्ने तरिका	√	√
१६	Radiator फेर्ने तरिका	√	√
१७	नयाँ पावर टिलर जडान गर्ने तरिका	√	√
१८	पावर टिलर स्भोसिङ्ग ग्यास केट बदल्ने तरिका	√	√
१९	कृषि यन्त्रहरुको सुरक्षित संचालन तथा रेखदेख	√	

व्यावसायिक फलफूल खेति तथा बगैचा व्यवस्थापन प्रविधि विषयक तालिम

तालिम अवधि : ६ दिन

सहभागी संख्या : २०-२५ जना

जम्मा कक्षा संख्या : २४ वटा

लक्षित सहभागी : अगुवा कृषक

तालिमको उद्देश्यहरू

- फलफूल बालीको महत्व तथा बजारको अवस्था बारे जानकारी गराउन ।
- फलफूल उत्पादन सम्बन्धि प्राविधिक तथा नवीनतम ज्ञानको जानकारी दिन ।
- फलफूल खेतीका उत्पादनोपरान्त गतिविधिहरू बारे जानकारी दिन ।
- फलफूल बालीको विविधिकरणबारे जानकारी दिन ।
- विभिन्न फलफूल बालिका उन्मोचित जात तथा जातिय विशेषताको जानकारी दिन ।

क्र.स.	विषयवस्तु	सहजीकरण पद्धति	
		सैदान्तिक	व्यावहारिक
१	नेपालमा फलफूल खेतीको परिचय, अवस्था, महत्व, सम्भावना र चुनौतीहरू	√	
२	फलफूल खेतीको आर्थिक विश्लेषण	√	√
३	उपयुक्त फलफूल तथा जात छनौट, गुणस्तरीय बेर्नाका गुण तथा बेर्ना छनौट	√	
४	बगैचा स्थापना गर्दा ध्यान दिनु पर्ने कुराहरू	√	
५	फलफूल खेतीको रेखांकन तथा खाडल व्यवस्थापन	√	√
६	बगैचामा बेर्ना रोप्ने उपयुक्त समय, तरिका र रोपाई पछिको व्यवस्थापन	√	√
७	फलफूल खाद्यतत्व तथा विरुवाबर्धकको आवश्यकता तथा व्यवस्थापन	√	√
८	फलफूल विरुवा तालिम तथा काँटछाँट	√	√
९	बगैचा व्यवस्थापनमा सिचाई तथा निकास व्यवस्थापन	√	√
१०	रोगकिरा पहिचान तथा व्यवस्थापन	√	√
११	बोर्डो मिश्रण तथा पेष्ट तयारी र प्रयोग	√	√
१२	फल झर्ने तथा फुट्ने समस्या व्यवस्थापन र फल टिपाई तथा ढुवानी	√	√
१३	बगैचा व्यवस्थापन वार्षिक तालिका	√	√
१४	फलफूल खेतीमा सम्भावित उपकरण तथा यान्त्रिकरण	√	√
१५	अवलोकन भ्रमण तथा सफल कृषि उद्यमीसंग अन्तरक्रिया		√

व्यावसायिक मसला बाली खेति प्रविधि विषयक तालिम

तालिम अवधि : ६ दिन
सहभागी संख्या : २०-२५ जना

जम्मा कक्षा संख्या : २४ वटा
लक्षित सहभागी : अगुवा कृषक

तालिमको उद्देश्यहरु

- मसला बालीको महत्व तथा आर्थिक पक्षबारे जानकारी दिने ।
- नेपालका विभिन्न मसला बालीका जातहरु, जातीय विशेषता तथा खेति प्रविधि बारे ज्ञान दिने ।
- मसला बालीमा देखिने विभिन्न प्रकारका रोग, किरा, खाद्य तत्व कमी पहिचान र व्यवस्थापनको क्षमता विकास गराउने ।
- मसला बालीका प्रशोधन, भण्डारण तथा बजारीकरण सम्बन्धी जानकारी दिने ।

क्र.स.	विषयवस्तु	सहजीकरण पद्धति	
		सैदान्तिक	व्यावहारिक
१	मौसमी तथा बेमौसमी मसला बाली खेति तथा प्रविधि बारे जानकारी	√	
२	नेपालमा मसला बाली खेतीको परिचय, अवस्था, महत्व, सम्भावना र चुनौतीहरु	√	
३	मसला बाली खेतिको आर्थिक विश्लेषण	√	√
४	अदुवा बाली खेति प्रविधि	√	√
५	लसुन खेति प्रविधि तथा बिना खनजोत खेति प्रविधि	√	√
६	मौसमी तथा बेमौसमी प्याज खेति प्रविधि	√	√
७	बेसार खेति प्रविधि	√	√
८	धनिया बाली खेति प्रविधि	√	√
९	खुर्सानी खेति प्रविधि	√	√
१०	अन्य महत्वपूर्ण मसला बालीको परिचय, सम्भावना र चुनौती (मेथि, जिरा, मरिच, अलैंची आदी)	√	
११	मसला बालीमा उत्पादन उपरान्त गर्नु पर्ने गतिविधिहरु	√	√
१२	अवलोकन भ्रमण तथा सफल कृषि उद्यमीसंग अन्तरक्रिया		√

हरित स्वयम् सेवकका लागि प्रशिक्षक प्रशिक्षण तालिम

तालिम अवधि : ६ दिन
सहभागी संख्या : २०-२५ जना

जम्मा कक्षा संख्या : २४ वटा
लक्षित सहभागी : अगुवा कृषक

तालिमको उद्देश्यहरु

- हरित स्वयम् सेवक कार्यक्रमको अवधारणा तथा काम र कर्तव्य बारे जानकारी दिने ।
- व्यवसाय छनौट, दर्ता तथा कृषि बिमा बारे जानकारी दिने ।
- प्रस्तावना लेखन तथा व्यावसायिक योजना निर्माण क्षमता विकास गराउने ।
- कृषि कर्जा तथा विश्लेषण बारे जानकारी दिने ।
- प्रशिक्षण क्षमता विकास गराउने ।

क्र. स.	विषयवस्तु	सहजीकरण पद्धति	
		सैदान्तिक	व्यावहारिक
मोड्युल १: व्यवसायिक क्षमता विकास			
१	सफल उद्यमीमा हुनु पर्ने गुणहरु	√	
२	कृषि व्यवसायहरुको पहिचान, छनौट तथा छनौटका आधारहरु	√	√
३	व्यवसायिक योजना निर्माण	√	√
४	ग्राहक तथा बजारको पहिचान	√	
५	व्यवसाय दर्ता, नवीकरण तथा कर सम्बन्धी व्यवस्था	√	
६	कृषि उद्यम विकासमा जोखिमहरु तथा जोखिम व्यवस्थापन	√	
७	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धनमा विद्यमान नीतिगत व्यवस्था, सहयोगी निकाय तथा संरचना	√	
८	कृषि कर्जाको प्रावधान र प्रक्रिया	√	√
९	कृषि व्यवसायमा कृषि बिमाको महत्व, प्रावधान र प्रक्रिया	√	√
१०	प्रस्तावना लेखन	√	√
११	मुल्य अभिवृद्धिका तरिकाहरु	√	√
१२	मुल्य श्रृंखलाका सरोकारवालाहरुको भूमिका, समस्या तथा अवसर	√	
१३	हरित स्वयम् सेवक कार्यक्रमको परिचय, नीतिगत व्यवस्था तथा भूमिका	√	
मोड्युल २: प्रशिक्षण क्षमता विकास			
१४	प्रस्तुतीकरण सिप	√	√
१५	तालिम संचालन, व्यवस्थापन तथा प्रशिक्षण	√	√
१६	कृषक समुह/सहकारी गठन तथा परिचालन	√	
मोड्युल ३: कृषि प्रविधि			
१७	माटो परिक्षणका लागि नमुना संकलन तथा माटो व्यवस्थापन	√	√

१८	प्राङ्गारिक कृषिको महत्व तथा व्यावसायिकता	√	
१८	मौसमी तथा बेमौसमी खेतिको परिचय, प्रविधि, महत्व तथा समस्या	√	
१९	बालीका महत्वपूर्ण रोग तथा किराहरू र तिनको व्यवस्थापन	√	
२०	जलवायु परिवर्तन अनुकूलन मैत्री कृषि प्रविधि	√	
२१	बाली बिरुवामा मलखाद तथा खाद्यतत्वको व्यवस्थापन	√	√
२२	कृषि क्षेत्रमा प्रयोग हुने रासायनिक तथा जैविक विषादी र तिनको सुरक्षित प्रयोगको विधि	√	
२३	सिचाई, सिचाई प्रविधि तथा निकास व्यवस्थापन	√	
२४	कृषि यान्त्रिकरण प्रविधि, प्रयोग तथा व्यवस्थापन	√	
२५	नवीनतम कृषि प्रविधि	√	
२६	माटो परिक्षणका लागि नमुना संकलन तथा माटो व्यवस्थापन	√	√
२७	प्राङ्गारिक कृषिको महत्व तथा व्यावसायिकता	√	
२८	अवलोकन भ्रमण तथा सफल कृषि उद्यमीसंग अन्तरक्रिया		√

युवाहरुमा उद्यमशिलता विकास विषयक तालिम

तालिम अवधि : ६ दिन
सहभागी संख्या : २०-२५ जना

जम्मा कक्षा संख्या : २४ वटा
लक्षित सहभागी : अगुवा कृषक

तालिमको उद्देश्यहरु

- युवाहरुलाई व्यवसाय छनौट, दर्ता तथा कृषि बिमा बारे जानकारी दिने ।
- सफल उद्यमीहरुमा हुनु पर्ने वा विकास गर्नु पर्ने गुणहरु बारे जानकारी दिने ।
- प्रस्तावना लेखन तथा व्यावसायिक योजना निर्माणक्षमता विकास गराउने ।
- कृषि कर्जा तथा विश्लेषण बारे जानकारी दिने ।
- कृषि व्यवसायमा संलग्न हुँदा सहयोग लिन सकिने निकाय तथा संरचनाहरु बारे जानकारी दिने ।

क्र.स.	विषयवस्तु	सहजीकरण पद्धति	
		सैदान्तिक	व्यावहारिक
१	उद्यम वा व्यवसायको अवधारणा, महत्व, प्रकार तथा वर्गीकरण	√	
२	व्यवसाय दर्ता, नवीकरण तथा कर सम्बन्धी व्यवस्था	√	√
३	कृषि व्यवसायहरुको पहिचान, छनौट तथा छनौटका आधारहरु	√	√
४	व्यवसायमा वस्तुको माग तथा आपूर्ति अवधारणा र सम्बन्ध	√	
५	कृषि उद्यम विकासमा जोखिमहरु तथा जोखिम व्यवस्थापन	√	
६	व्यवसायको लेखा व्यवस्थापन तथा रेकर्ड व्यवस्थापन	√	√
७	बजारमुखी उत्पादन योजना र सरोकारवालाहरुको भूमिका	√	
८	व्यवसायिक योजना निर्माण	√	√
९	उत्पादनको लाभ लागत विश्लेषण	√	√
१०	ग्राहक तथा बजारको पहिचान	√	
११	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धनमा विद्यमान नीतिगत व्यवस्था र सहयोगी निकायहरु	√	
१२	सहुलियत कृषि कर्जाको प्रावधान र प्रक्रिया	√	√
१३	मुल्य श्रृंखलाको अवधारणा, प्रक्रिया, उपयोगिता तथा सरोकारवालाहरु	√	
१४	मुल्य अभिवृद्धिका तरिकाहरु	√	
१५	अवलोकन भ्रमण तथा सफल कृषि उद्यमीसंग अन्तरक्रिया		√

उष्ण हावापानीका फलफूल खेती विषयक तालिम

तालिम अवधि : ६ दिन
सहभागी संख्या : २०-२५ जना

जम्मा कक्षा संख्या : २४ वटा
लक्षित सहभागी : अगुवा कृषक

तालिमको उद्देश्यहरु

- उष्ण हावापानीका फलफूल बालीको महत्व तथा बजारको अवस्था बारे जानकारी गराउन ।
- फलफूल उत्पादन सम्बन्धि प्राविधिक तथा नवीनतम ज्ञानको जानकारी दिन ।
- फलफूल खेतीका उत्पादनोपरान्त गतिविधिहरु बारे जानकारी दिन ।
- फलफूल बालीको विविधिकरणबारे जानकारी दिन ।
- विभिन्न फलफूल बालिका उन्मोचित जात तथा जातिय विशेषताको जानकारी दिन ।

क्र.स.	विषयवस्तु	सहजीकरण पद्धति	
		सैदान्तिक	व्यावहारिक
१	उष्ण फलफूल खेतीको परिचय, महत्व, सम्भावना तथा माग आपूर्तिको अवस्था	√	
२	फलफूल खेतीका नवीनतम प्रविधि सहित जमिनको तयारी, रेखाङ्कन तथा खाडल तयारी र रोपण विधि	√	√
३	आँप तथा लिचि खेती प्रविधि एव् सिफारिस जातहरु	√	
४	केरा तथा मेवा खेती प्रविधि एव् सिफारिस जातहरु	√	
५	अमिला जातका फलफूल खेती प्रविधि तथा सिफारिस जातहरु	√	
६	फलफूल बालीमा गरिने प्रसारण विधिहरु (ग्राफिटिड, लेयरिड, कटिङ्ग आदि)	√	√
७	उष्ण प्रदेशीय फलफूल बालीका प्रमुख रोग किरा र तिनको व्यवस्थापन	√	√
८	बगैँचा व्यवस्थापन (फिल्ड)/काँटछाँट तथा तालिम	√	√
९	बगैँचामा बोर्डो पेष्ट बनाउने तरिका र यसको प्रयोग	√	√
१०	सिँचाई तथा अन्तर बाली व्यवस्थापन	√	
११	फलफूल खेतीमा भण्डारण तथा उत्पादनोपरान्त गतिविधिहरु	√	
१२	फलफूलको बजार व्यवस्थापन	√	
१३	अवलोकन भ्रमण तथा सफल कृषि उद्यमीसंग अन्तरक्रिया		√

खाद्यान्न बाली खेती प्रविधि विषयका तालिम

तालिम अवधि : ६ दिन
सहभागी संख्या : २०-२५ जना
तालिमको उद्देश्यहरु

जम्मा कक्षा संख्या : २४ वटा
लक्षित सहभागी : अगुवा कृषक

- खाद्यान्न उत्पादनको महत्व तथा बजारको अवस्था बारे जानकारी गराउन ।
- खाद्यान्न उत्पादन सम्बन्धी प्राविधिक ज्ञान बारे जानकारी दिन ।
- खाद्यान्न उत्पादनमा प्रयोग भएका नयाँ प्रविधि बारे जानकारी दिन ।
- बीउ उत्पादनमा गुणस्तर नियन्त्रण बारे जानकारी दिन ।
- मूल्य खाद्यान्न बालीका उन्मोचित जात तथा जातीय विशेषताको जानकारी दिन ।

क्र.स.	विषयवस्तु	सहजीकरण पद्धति	
		सैदान्तिक	व्यावहारिक
१	खाद्यान्न बाली खेती प्रविधि	√	
२	खाद्यान्न बालीको बीउ छनौट विधि	√	√
३	खाद्यान्न बाली (धान, गहुं, मकै) मुख्य सिफारिस जात र जातीय विशेषताहरु	√	
४	चैते तथा हिउँदे धान खेती प्रविधि	√	
५	धान खेतीमा अन्तरबाली उत्पादन र यसका फाईदा (एजोला, relay cropping)	√	
६	धान खेतमा नयाँ प्रविधि (SRI)	√	√
७	मकै खेतीमा अन्तरबाली व्यवस्थापन	√	
८	गहुं खेतीमा शून्य खनजोत प्रविधि	√	
९	खाद्यान्न बालीमा मल खाद व्यवस्थापन	√	√
१०	खाद्यान्न बालीका (धान, गहुं, मकै) मुख्य रोग किरा र तिनको व्यवस्थापन	√	
११	मूल्य रैथाने खाद्यान्न बाली खेती प्रविधि	√	
१२	खाद्यान्न बालीमा सिंचाई व्यवस्थापन	√	
१३	खाद्यान्न बालीमा यान्त्रिकरण	√	
१४	खाद्यान्न बालीको भण्डारण विधि	√	
१५	अवलोकन भ्रमण तथा सफल कृषि उद्यमीसंग अन्तरक्रिया		√

प्राङ्गारिक खेती प्रविधि विषयक तालिम

तालिम अवधि : ६ दिन
सहभागी संख्या : २०-२५ जना

जम्मा कक्षा संख्या : २४ वटा
लक्षित सहभागी : अगुवा कृषक

तालिमको उद्देश्यहरु

- प्राङ्गारिक खेतीको परिचय, महत्व, चुनौती तथा सम्भावना बारेमा जानकारी दिने ।
- प्राङ्गारिक खेतीको प्रमाणीकरण सम्बन्धी प्रावधान, सम्बन्धित निकाय तथा कानुनी प्रक्रिया बारे जानकारी दिने ।
- बायोचार उत्पादन तथा प्रयोग सम्बन्धी क्षमता विकास गर्ने ।
- जैविक विषादी तथा गड्यौले मल उत्पादन र प्रयोग बारे जानकारी दिने ।

क्र.स.	विषयवस्तु	सहजीकरण पद्धति	
		सैदान्तिक	व्यावहारिक
१	प्राङ्गारिक खेतीको परिचय र महत्व	√	
२	आइ.पि.एम. प्रविधिको परिचय र प्रयोग	√	√
३	जैविक मल उत्पादन र प्रयोग	√	√
४	गड्यौले मल उत्पादन र प्रयोग	√	√
५	झोल मल तयारी तथा प्रयोग	√	√
६	जैविक विषादीको परिचय र प्रयोग	√	√
७	गुणस्तरीय गोठेमल तथा कपोष्ट मल निर्माण तथा प्रयोग	√	√
८	प्राङ्गारिक कृषिमा NPV र ट्राइकोडर्माको प्रयोग	√	
९	बायोचारको परिचय, महत्व र प्रयोग	√	√
१०	गुणस्तरीय बायोचार निर्माण	√	√
११	अवलोकन भ्रमण तथा सफल कृषि उद्यमीसंग अन्तरक्रिया		√

पुष्प बगैचा स्थापना तथा पार्क व्यवस्थापन विषयक तालिम

तालिम अवधि : ६ दिन
सहभागी संख्या : २०-२५ जना

जम्मा कक्षा संख्या : २४ वटा
लक्षित सहभागी : अगुवा कृषक

तालिमको उद्देश्यहरु

- पुष्प बगैचा तथा पार्कको रेखांकन तथा डिजाइन निर्माण सम्बन्धी जानकारी दिने ।
- पुष्प बगैचा तथा पार्क स्थापना तथा व्यवस्थापन गर्न आवश्यक पर्ने औजार, उपकरण तथा सामग्रीहरु बारे जानकारी दिने ।
- पुष्प बगैचा तथा पार्कका विरुवाहरुमा रोगकिरा तथा मलखाद व्यवस्थापन बारे जानकारी दिने ।
- पुष्प बगैचा तथा पार्कमा सिचाई तथा निकासको व्यवस्थापन तरिका बारे जानकारी दिने ।

क्र.स.	विषयवस्तु	सहजीकरण पद्धति	
		सैदान्तिक	व्यावहारिक
१	बगैचा स्थापना पूर्व गर्नु पर्ने योजना	√	
२	बगैचा र परिदृश्यको जानकारी, प्रकारहरु	√	
३	बगैचा र परिदृश्य व्यवस्थापनमा प्रयोग हुने औजार र उपकरणहरु	√	√
४	बगैचा र परिदृश्यको रेखाङ्कन विधिहरु	√	√
५	बगैचा र परिदृश्यमा प्रयोग हुने बोट विरुवाहरु	√	√
६	विरुवा प्रसारण विधी	√	√
७	पुष्प बगैचा तथा पार्क स्थापनामा सिचाई र पानीको निकास	√	
८	गुणस्तरिय विरुवा उत्पादनका लागि खाद्यतत्व तथा संरक्षण विधी	√	√
९	Topiary बनाउने तरिका	√	√
१०	पुष्प विरुवाको रोग किराको व्यवस्थापन	√	√
११	विरुवामा काँट छोट गर्ने विधि	√	√
१२	माटोको मिश्रण बनाउने तरिका		√
१३	बगैचा व्यवस्थापन तथा सौन्दर्यकरणमा प्रयोग हुने अन्य सामग्रीहरु (मुर्ति, बेन्च, ल्याम्प, बाटो, बाटोमा प्रयोग हुने सामग्रीहरु आदि)	√	
१४	बगैचा र परिदृश्य बनाउन योजना तयारी, लागत अनुमान र प्रस्तावको ढाँचा	√	√
१५	अवलोकन भ्रमण तथा सफल कृषि उद्यमीसंग अन्तरक्रिया		√

पुष्प बगैचा व्यवस्थापन विषयक तालिम

तालिम अवधि : ६ दिन
सहभागी संख्या : २०-२५ जना
तालिमको उद्देश्यहरु

जम्मा कक्षा संख्या : २४ वटा
लक्षित सहभागी : अगुवा कृषक

- नेपालमा पुष्प खेतीको परिचय, महत्व, सम्भावना तथा चुनौतीहरु बारे जानकारी दिने ।
- पुष्प नर्सरी तथा बगैचा व्यवस्थापनका लागि उपयुक्त जातहरु बारे जानकारी दिने ।
- पुष्प नर्सरी तथा बगैचा स्थापनाका लागि योजना तयारी, आवश्यक सामग्री आदि बारे जानकारी दिने ।
- पुष्प खेतीमा रोगकिरा तथा मलखाद व्यवस्थापन बारे जानकारी दिने ।
- पुष्प बालीमा बिरुवा प्रसारण प्रविधिहरु बारे जानकारी दिने ।

क्र.स.	विषयवस्तु	सहजीकरण पद्धति	
		सैदान्तिक	व्यावहारिक
१	नेपालमा पुष्प खेतीको परिचय, महत्व, सम्भावना तथा चुनौतीहरु	√	
२	पुष्प नर्सरीको रेखाङ्कन	√	√
३	पुष्प नर्सरीमा गुणस्तरीय बिरुवा उत्पादन विधिहरु	√	
४	पुष्प नर्सरी स्थापना र बगैचा व्यवस्थापनका लागि उपयुक्त पुष्पको जातको छनौट	√	√
५	पुष्प नर्सरीमा प्रयोग हुने बिरुवा प्रसारण विधी	√	√
६	गुणस्तरिय पुष्प बिरुवा उत्पादनका लागि खाद्यतत्व व्यवस्थापन	√	
७	पुष्प नर्सरी तथा बगैचा स्थापनामा सिंचाईको व्यवस्थापन	√	
८	पुष्प बिरुवामा रोगकिराको व्यवस्थापन	√	√
९	मुख्य रोग किरा नियन्त्रण गर्न हाल बजारमा उपलब्ध विषादी	√	
१०	पुष्प खेतीमा माटो तथा मलखाद व्यवस्थापन	√	√
११	माटोको मिश्रण बनाउने विधि -मिडिया, प्रकार र तिनको विशेषता -मिडिया र मिश्रणको उपचार विधि	√	√
१२	पुष्प बिरुवा प्रसारण पश्चात गर्नु पर्ने स्याहार	√	√
१३	Topiary बनाउने तरिका	√	√
१४	पुष्प नर्सरी बनाउन योजना तयारी	√	√
१५	नर्सरी container तथा संरचना	√	
१६	अवलोकन भ्रमण तथा सफल कृषि उद्यमीसंग अन्तरक्रिया		√